הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 128-143

שיעור ח

"ממחרת הפסח" "ממחרת השבת" – ממחרת יום ראשון של פסח

(ראש השנה יג ע"א)

הקדמה
א. "ממחרת הפסח" – מועד הקרבת הקרבן ומועד אכילתו
ב. רמב"ם: המועדים הם "שבתות ה'"
1. "ממחרת השבת" - מחלוקת החכמים והבייתוסים
2. לימודו של הרמב"ם מהפסוקים
3. הלימוד בפסיקתא זוטרתא
סיכום

הקדמה

"ממחרת השבת" – למחרת חג הפסח, בט"ז בניסן, יש להקריב את קרבן העומר (ויקרא כג, ט-יד). במשנה (טז ע"א) נאמר ש"בפסח נידונים על התבואה" ובגמרא (שם) נזכר מדרש הלכה (ספרי במדבר פיסקא קנ):

> תניא, אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח? מפני שהפסח זמן תבואה הוא. אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות.

העומר מובא מהשעורים, ובתוספתא (א, יא; סוכה ג, ז) נאמרו דברי רבי עקיבא כך:

> אמר רבי עקיבא: אמרה תורה הבא שעורין בפסח שהוא פרק שעורין, כדי שתתברך עליך תבואה.

הגמרא (יג ע"א; קידושין לז ע"ב) דנה בשאלה ממה הקריבו עם ישראל את מנחת העומר בזמן כניסתם לארץ, ובהקשר זה נזכר הפסוק "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה" (יהושע ה, יא). "מעבור הארץ" – בתרגום יונתן (שם) תרגם: "ואכלו מעיבורא דארעא" ממה שהיה טמון באדמה, כמו עובר שטמון בגופה של אמו המעוברת. הביטוי "מעבור הארץ" נזכר גם בפסוק שאחריו (שם יב): "וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ, ולא היה עוד לבני ישראל מן, ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא".

בעלי התוספות ציינו לדברי הרב אברהם אבן עזרא, ואחר כך גם לדברי אמוראים בתלמוד ירושלמי שעסקו בפירוש המילים: "ממחרת הפסח". ט"ו בניסן – ממחרת הקרבת קרבן הפסח, או: ט"ז בניסן – ממחרת אכילת קרבן הפסח שאכלו בליל ט"ו בניסן, שזהו היום שבו יש להקריב את קרבן העומר.

ט"ז בניסן הוא גם היום שבו מתחילים לספור את ספירת העומר, והוא נקרא גם "ממחרת השבת" (ויקרא כג, יא, טו). מסורת חכמים היא שפסח נקרא גם כן שבת, ויש להקריב את העומר ולספור את הספירה ביום שלמחרת החג הראשון של פסח. בימי בית שני היה ויכוח בין חכמים לבין הבייתוסים, שטענו ש"ממחרת השבת" הכוונה היא ליום השביעי – שבת, שחל באחד מימי הפסח.

תנאים הוכיחו נגדם מפסוקים העוסקים בעיקר בספירת העומר, ואף מתואר במשנה איך היו קוצרים את העומר "בעסק גדול" גם בשבת, כדי שיהיה ברור לכול שאין הסכמה כלל עם דברי הבייתוסים.

הרמב"ם כתב גם הוא על המחלוקת בין החכמים לבייתוסים, אך הוא הוכיח נגדם בדרך מקורית משלו ושלא על בסיס דברי התנאים. הוכחתו בנויה על פסוקים העוסקים בקרבן העומר, וכן על הפסוק מספר יהושע שנזכר בסוגייתנו.

נעיין תחילה בדברי התוספות בסוגייתנו ובמפרשים נוספים, ולאחר מכן נעיין בדברי הרמב"ם.

א. "ממחרת הפסח" – מועד הקרבת הקרבן ומועד אכילתו

עם ישראל נכנס לארץ בימי יהושע בן נון בי' בניסן (יהושע ד, יט). בגמרא (יג ע"א) נאמר:

> בעו מיניה חברייא מרב כהנא: עומר שהקריבו ישראל בכניסתן לארץ, מהיכן הקריבוהו?

הגמרא שללה את האפשרות שהם הקריבו עומר מתבואה שגדלה אצל הגויים, והגמרא דנה אולי לא הקריבו כלל באותה שנה:

> ממאי דאקריבו? דלמא לא אקריבו! לא סלקא דעתך, דכתיב "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה" (יהושע ה, יא). ממחרת הפסח אכול, מעיקרא לא אכול, דאקריבו עומר והדר אכלי.

הגמרא ציטטה פסוק שממנו ניתן להבין שהם אכלו מתבואת הארץ רק לאחר שהקריבו עומר בט"ז בניסן. רש"י פירש: "ממחרת הפסח – הוא יום הקרבת העומר, ממחרת יום הראשון של פסח".

התוספות (ד"ה דאקריבו עומר) הקשו בשם הרב אברהם אבן עזרא על משמעות המילים "ממחרת הפסח" שבפסוק:

> הקשה רבי אברהם אבן עזרא: הא "ממחרת הפסח" היינו ט"ו בניסן, שהוא מחרת שחיטת הפסח הנשחט בי"ד כדכתיב בפרשת מסעי "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה" (במדבר לג, ג) וזה היה בט"ו!

תהליך הקרבת קרבן הפסח מתחיל בחצות יום י"ד בניסן (שמות יב, ו). השחיטה וההקרבה נעשות אחר הצהריים באותו היום, וליל ט"ו בניסן עד הבוקר הוא הזמן שבו יש לאכול את הקרבן (שם י). חג המצות נמשך שבעה ימים – מתחיל בליל ט"ו בניסן ומסתיים ביום כ"א בניסן (שם יח). הזמן המשותף לחג הפסח ולחג המצות הוא אפוא ליל ט"ו בניסן.[1]

ההבחנה בלשון הפסוקים בין חג הפסח שהוא מי"ד בניסן בצהריים עד סוף ליל ט"ו בניסן, לבין חג המצות שהוא מליל ט"ו בניסן עד כ"א בניסן, מופיעה בפסוקים בכמה מקומות.[2] עם ישראל יצאו ממצרים ביום ט"ו בניסן, לאחר הלילה שבו אכלו את הפסח, וכפי שהוכיח אבן עזרא מהפסוק: "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה". שאל אבן עזרא, אם כן גם את המילים "ממחרת הפסח" שבספר יהושע יש לפרש כך, ומכאן שהם הקריבו את העומר ביום ט"ו בניסן?[3]

---

1 כך כתב החזקוני (במדבר לג, ג): "ולילה הראשון נקרא פסח על שם שעוסקים בקרבן שנקרא כן, וראיה לדבר מפרשת אמור ומפרשת פנחס, אבל שאר החג מליל ראשון ואילך נקרא חג המצות".

2 ויקרא כג, ד-ח; במדבר ט, ט-יד; כח, טז-כה; דברים טז, א-ח; יחזקאל מה, כא-כה; עזרא ו, יט-כב; דברי הימים ב ל, יג, כא; לה, א, יז.

3 הרב אברהם אבן עזרא האריך מאוד בפירוש הפסוק (ויקרא כג, יא) העוסק בעומר שקוצרים בשבת. הוא התווכח בדבר עם "המכחישים" – הקראים (שתמכו בשיטת הבייתוסים), ועם "חכם אחד ברומי", וציין מדברי חז"ל ורב סעדיה גאון. התייחסות נוספת ל"מחרת השבת" בדברי ר"ת ורבנו משולם מובאת בתוספות (ה ע"א ד"ה אמרה). רבינו חננאל ורבינו בחיי (שמות יב, ב) כתבו בשם רב סעדיה גאון על

תוספות השיבו בשם רבנו תם:

> והשיב לו ר"ת: דהכי קאמר קרא "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח" כלומר מן הישן "מצות". "וקלוי" דהוא חדש אכלו "בעצם היום הזה" דהיינו ט"ז דאקריבו עומר והדר אכול. והכי נמי אשכחן ט"ז דאקרי בעצם היום הזה כדכתיב "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה" (ויקרא כג, יד).

לדברי ר"ת יש לפסק את הפסוק כך: "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח – מצות. וקלוי – בעצם היום הזה".

מאז שעברו את הירדן ונכנסו לארץ אכלו בני ישראל מהישן, ובכלל זה גם את המצות שהיו מהישן. את הקלוי, שהוא מהתבואה החדשה, הם אכלו "בעצם היום הזה", בט"ז בניסן. "קלוי" הוא תיאור למנחת העומר. את גרעיני השעורה היו קולים באש: "אם תקריב מנחת בכורים לה' אביב קלוי באש גרש כרמל תקריב את מנחת בכוריך" (ויקרא ב, יד), וכפי שמתואר במשנה (מנחות סו ע"א; ירושלמי ראש השנה א, ח): "והיו מהבהבין אותו באור, כדי לקיים בו מצות קלי". "בעצם היום הזה" (יהושע שם) זה גם לשון הפסוק במצוות העומר (ויקרא כג, יד), והכוונה היא ליום ט"ז בניסן.[4]

תוספות בסוגייתנו השיבו תשובה נוספת, שגם יום ט"ז בניסן נחשב כמחרת הפסח, כי חלק מהיממה של ט"ו בניסן – הלילה, נחשב לחג הפסח. התוספות (קידושין לז ע"ב ד"ה ממחרת) כתבו תירוץ זה בשם ר"י באופן רחב יותר:

> ור"י מפרש נהי דבעלמא ממחרת הפסח הוי ט"ו, הכא רצה לומר ט"ז. ולשון התורה לחוד, ולשון נביאים לחוד, ולשון חכמים לחוד. ועל כרחך צריך לומר כן, דאם לא כן אמאי איצטריך למימר "מעיקרא לא אכול" הא אין לחלק בין ט"ו לקודם ט"ו כיון דאכתי לא איקרב עומר, אלא פשיטא דרצה לומר ט"ז דהיינו ממחרת אכילת הפסח. וההיא דפ' מסעי ר"ל ממחרת שחיטת הפסח כדפירשתי.

הבחנה בין לשון תורה ללשון חכמים נזכרה בגמרא (עבודה זרה נח ע"ב; חולין קלז ע"ב): "לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן". תוספות חידשו שיש להבחין גם בין לשון התורה – הפסוק בחומש במדבר, לבין לשון נביאים, וכוונתם לפסוק בספר יהושע. בפסוק בחומש במדבר "ממחרת הפסח" הכוונה היא ליום ט"ו בניסן, למחרת יום שחיטת הפסח בי"ד בניסן, ואילו בפסוק בספר יהושע "ממחרת הפסח" הכוונה היא ליום ט"ז בניסן, למחרת יום אכילת הפסח, ליל ט"ו בניסן.[5]

התוספות בסוף דבריהם ציינו שהדיון בפירוש הפסוק "ממחרת הפסח", ובדומה לקושיית אבן עזרא, נזכר בירושלמי (חלה ב, א):

צדוק ובייתוס תלמידיו של אניטיגונוס איש סוכו, ש"יצאו לתרבות רעה והתחילו לעורר בזה בקביעות הירח, ואמרו כי אין עיקר לקבוע חודשים על פי החשבון כי אם בראיית הלבנה". בעניין זה ראה בדברי הרב מנחם מנדל כשר (תורה שלמה, יג, עמ' מ-מה).

4 הרד"ק (יהושע שם) פירש אחרת: "'ויאכלו מעבור הארץ' – מהישן אכלו מצות וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר... ומלת מעבור מוכיח שהוא מן הישן כי אמר כי נקרא עבור הדגן שהוא משנים שעברו. ושנה הבאה נקרא תבואה", וכפי שאמור בפסוק שאחר כך (שם יב): "וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא היה עוד לבני ישראל מן ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא". "ממחרת הפסח" – "הוא ליל חמשה עשר בניסן ויומו".

5 המהרש"א (קידושין שם) הסביר את תשובת ר"י.

> התיב רבי בון בר כהנא והכתיב "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח" (יהושע ה, יא) לא בששה עשר? התיב רבי לעזר בי רבי יוסי קומי רבי יוסי: והכתיב "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים" (במדבר לג, ג) לא בחמשה עשר יצאו מיכן?

הרב שמשון משאנץ (משנה חלה ב, א) הסביר את דברי האמוראים בירושלמי:

> וקרי לט"ו מחרת הפסח לפי שהוא מחרת שחיטת פסח, ולט"ז נמי קרי מחרת פסח לפי שהוא מחרת לאכילתו, שהפסח נשחט בי"ד ונאכל בליל ט"ו.[6]

כאמור, בלשון הפסוקים חג הפסח הוא מיום י"ד בניסן בצהריים עד סוף ליל ט"ו בניסן, והרב ישעיהו דטראני (תוספות רי"ד, פסחים צט ע"ב) כתב שגם בלשון חכמים החג הראשון נקרא פסח. הוא דן בדברי המשנה (שם) "ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך":

> ערבי פסחים... אין התנא נמנע מלקרוא לחג המצות כך [פסח]. מצאנו שגם הכתוב קורא לחג המצות פסח כדכתיב ביהושע "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח" שאין לפרשו אלא ממחרת חג המצות שהוא יום הנפת העומר. ומפני שזמן אכילת הפסח אינו ראוי אלא בלילי חמשה עשר עד הבוקר, קורא אותו פסח. אבל "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ממצרים" הוא יום ארבעה עשר.

לפי דבריו את הפסוק בספר יהושע יש לפרש כלשון חכמים, שקוראים לכל החג הראשון פסח ולא רק לליל ט"ו בניסן. בלשון תנאים כל שבעת הימים נקראים פסח ולא רק החג הראשון: "חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח" (פסחים כח ע"א); "גזל חמץ ועבר עליו הפסח" (בבא קמא צו ע"ב); "ביום טוב האחרון של פסח" (תוספתא ביצה ב, טו); "שבעה ימי הפסח" (קהלת רבה יא, א), ועוד רבים. יום י"ד בניסן הוא ערב החג הראשון של פסח, אך הוא ערב שבעת הימים של כל חג הפסח. אמנם בדברי תנאים נזכר גם ערב פסח – יום י"ד בניסן, שבו מקריבים את הקרבן (שבת קמח ע"א; פסחים נח ע"א; כריתות טו ע"ב), וכן מופיע גם ערב פסח – יום י"ג בניסן, לפני מועד שחיטת הקרבן (פסחים סט ע"א),[7] ועוד. מהמשנה שציין התוספות רי"ד, וגם בהמשך אותו הפרק, נראה שמדובר על ליל סדר בזמן שבית המקדש קיים והיו אוכלים בו קרבן פסח.[8]

ב. רמב"ם: המועדים הם "שבתות ה'"

1. "ממחרת השבת" - מחלוקת החכמים והבייתוסים

בימי הבית השני הייתה מחלוקת בין החכמים לבין הבייתוסים בפירוש הפסוק: "וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה" (ויקרא כג, טו). חכמים פירשו שהכוונה היא למחרת היום הראשון של פסח – בט"ז בניסן. בברייתא (ז ע"ב) נאמר ביטוי מיוחד: "ששה עשר בניסן –

---

6 גם הרשב"א והריטב"א (יג ע"א) ציינו פירוש זה.

7 כך ציין המהר"ץ חיות כאן מדברי רבי עקיבא: "הזאת טמא מת תוכיח, שחל שביעי שלו להיות בשבת [והיה זה גם] בערב הפסח".

8 הרב פנחס הלוי איש הורביץ (ספר המקנה, קידושין שם) כתב: "כבר כתבנו בכמה מקומות דקודם מתן תורה הלילה הולך אחר היום כדכתיב 'ויום ולילה לא ישבותו' (בראשית ח, כב)... ולפי זה מתורץ קושית האבן עזרא הנ"ל, דכל 'מחרת' היינו כדמתרגם בפרשת בהעלותך 'יומא דבתרוהי', דכשמתחיל יום אחר. נמצא דבמצרים נקרא יום ט"ו מחרת אכילת הפסח שהתחיל היום מבוקר, אבל לאחר שניתנה תורה ממילא כשנכנסו לארץ לא נקרא מחרת אכילת הפסח עד יום ט"ז".

ראש השנה לעומר". רש"י (ד"ה ראש השנה לעומר) הסביר שלאחר שהיו מקריבים את העומר, היה מותר לאכול מהתבואה החדשה.

הבייתוסים פירשו ש"ממחרת השבת" הכוונה היא למחרת שבת שחלה במהלך ימי הפסח. לטענתם ליום הקרבת העומר אין תאריך קבוע. מטרתם הייתה שלא ייווצר לעולם מצב שיקצרו את העומר בערב שבת בשנים שבהן יום ט"ו בניסן יהיה ביום שישי, ושלעולם לא ייווצר מצב שחג השבועות – עצרת, יהיה בשבת.

במשנה (כא ע"א) נזכר שהבייתוסים ביקשו להטעות את חכמים בהקשר זה:

> בראשונה היו מקבלים עדות החודש מכל אדם. משקלקלו הבייתוסים – התקינו שלא יהו מקבלין אלא מן המכירין.

בתוספתא (א, יד) נזכר מדוע רצו הבייתוסים להטעות את חכמים:

> בראשונה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם. פעם אחת שכרו בייתוסין שני עדים לבא להטעות את חכמים, לפי שאין בייתוסין מודים שתהא עצרת אלא באחד בשבת.

הירושלמי (ב, א) הקשה: אם כך, שרק בניסן לא יקבלו מכל אדם?

> מעתה על ניסן לא יקבלינון על שאר ירחיא יקבלינון? אמר רבי יוסי בי רבי בון: עיקר קלקלתהון מן אדר הוות.

הבייתוסים חישבו חשבון לטווח ארוך, ואם היה ניתן להגיע למצב שעצרת לאחר השבת, הם היו מנסים להטעות את חכמים כבר כשקידשו את חודש אדר, כדי שלא יזהו את ההטעיה שלהם.[9] בעקבות ניסיון הבייתוסים להטעות, תיקנו חכמים שאם ידוע לבית דין במקום מסוים שעד שראה את המולד איננו מוכר לחכמים המקדשים את החודש, יש לצרף אליו אדם אחר שיעיד עליו שהוא אדם נאמן.

בהמשך התוספתא מסופר שאחד משני העדים ששכרו הבייתוסים גילה לחכמים את כוונת הבייתוסים. סיפור זה נזכר בגמרא (כב ע"ב) ורש"י (ד"ה להטעות) פירט: "שאירע יום שלשים של אדר בשבת, ולא נראה חדש בזמנו, והבייתוסין מתאוין שיהא יום ראשון של פסח בשבת, כדי שתהא הנפת העומר באחד בשבת ועצרת באחד בשבת, לפי שהן דורשין 'ממחרת השבת יניפנו' – ממחרת שבת בראשית, כמשמעו, ושכרו שני בני אדם להעיד שראו את החדש היום". רש"י ביטא את המניע של הבייתוסים להטעות את חכמים, באופן מיוחד: "שהיו מתאווין שיהא יום ראשון של פסח בשבת".[10]

מצוות הנפת העומר הייתה נעשית "בעסק גדול" – בפרסום גדול. במשנה (מנחות סה ע"א) מתואר המעמד של קציר העומר:

---

9 הרא"ה קוק (טוב רואי, ראש השנה כב ע"ב) כתב שעד שקלקלו הבייתוסים "היו כל ישראל בחזקת כשרות עד שיודע לך שזה פסול" (רמב"ם הל' קידוש החודש ב, ב), מאחר שפחדו לשקר בעניין שנוגע לכלל ישראל. וכמו שכתוב במשנה: "מכל אדם". הקלקול של הבייתוסים גרם לכך שחזקה זו התערערה, כי הם הסיתו נגד חכמים ושילמו כסף לאנשים, ועל כן תיקנו חכמים שבכל החודשים מקבלים עדות רק מעדים מוכרים.

10 תוספות (כב ע"ה ד"ה להטעות) ציינו את דברי רש"י הללו והקשו: "וא"ת ומה מרויחים והלא מתקלקלין לענין פסח? וי"ל דלא חשיבי ליה קלקול משום דדרשי אתם ואפי' מזידים". הרב מנחם מנדל כשר (תורה שלמה, יג, עמ' קמ) כתב שאכן מטרת הבייתוסים להטעות, והמקרה קרה בזמן שהלבנה לא נראתה בשל עננים, או שלא באו עדים ולפי החשבון היו צריכים לבוא. במצב כזה החודש צריך להיות מלא, והבייתוסים רצו לקלקל כדי שיהיה עצרת אחר השבת.

כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם, כדי שיהא נקצר בעסק גדול.[11]
כיון שהחשיכה,
אומר להן: בא השמש? אומר: הין. בא השמש? אומר: הין.
מגל זו? אומר: הין. מגל זו? אומר: הין.
קופה זו? אומר: הין. קופה זו? אומר: הין.
בשבת, אומר להן: שבת זו? אמר: הין. שבת זו? אמר: הין.
אקצור? והם אומרים לו: קצור. אקצור? והם אומרים לו: קצור.
שלש פעמים על כל דבר ודבר, והן אומרים לו: הין, הין, הין.
כל כך למה? מפני הבייתוסים, שהיו אומרים: אין קצירת העומר במוצאי יום טוב.

במדרש (פסיקתא זוטרתא, ויקרא כג, יג) מנומק מדוע היו קוצרים העומר בעסק גדול:

כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסת לשם כדי שיהא נקצר בעסק גדול, כמו שנאמר "ברב עם הדרת מלך" (משלי יד, כח), "אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש" (תהלים נה, טו).

אם ט"ו בניסן היה חל ביום שישי, אזי קצירת העומר חלה בערב שבת, במוצאי החג הראשון, והבייתוסים התנגדו שקצירת העומר תדחה שבת.[12] חכמים היו עושים את מעמד קצירת העומר ב"עסק גדול" כדי שיהיה ברור לכול שהם שוללים את עמדתם של הבייתוסים.

2. לימודו של הרמב"ם מהפסוקים

בגמרא (מנחות סה ע"ב – סו ע"א) צוינו דברי תנאים, שמופיעים במגילת תענית (ח' ניסן), שהוכיחו מפסוקים העוסקים בספירת העומר, שהספירה והקרבת העומר חלות תמיד למחרת החג הראשון של פסח, ולא כדברי הבייתוסים.[13] הרמב"ם (הל' תמידין ומוספין ז, יא) תיאר אף הוא את המעמד

---

11 נעמי ורות חזרו משדה מואב לבית לחם "בתחילת קציר שעורים" (רות א, כב). כשהן הגיעו נאמר (שם יט): "ותהום כל העיר עליהן". במדרש (רות רבה, פרשה ג, ו) מוסבר מדוע כל בני העיר היו שם: "אמר ר' שמואל בר נחמן: אותן ימים ימי קצירת העומר היו. דתנינן תמן: כל העיירות הסמוכות לשם היו מתכנסות לשם, כדי שיהא נקצר בעסק גדול". קצירת העומר בבית לחם הייתה לאחר עשר שנות רעב! (שם ד), ועל כן בוודאי הייתה שם התקהלות ושמחה גדולה. על משמעות ההתכנסות בעסק גדול בקצירת העומר וגאולת ישראל ראה: הרב יואל סירקס, הב"ח (משיב נפש – פירוש למגילת רות, רות א, כב [עמ' ע-עא], מהד' הרב משה צוריאל, ירושלים תשפ"ב).

12 הראי"ה קוק (מאמרי הראי"ה, עמ' 179-180) כתב בהרחבה על מחלוקת חכמים והבייתוסים. לדבריו, חכמים סברו שקצירת העומר דוחה שבת כי היא חלק מעבודת המקדש, "זאת לא יכלה הבייתוסיות לעכל, עיניה החלשות כהו ולא יכלו לסבול את האור הגדול הזה הזורח במלוא הדרו, ועל כן רצתה להאפיל אותו ולהבליט ש'אין קצירת העומר דוחה את השבת". אך לפי חכמים: "אם אירע ראשית הקציר קרבן העומר להיות בשבת, דינו הוא כדין כל עבודת הקודש הקבועה הציבורית להיות דוחה את השבת".

13 בין התנאים נזכרו דברי רבי ישמעאל שדרש: "אמרה תורה: הבא עומר בפסח ושתי הלחם בעצרת. מה להלן [בשתי הלחם] רגל ותחלת רגל, אף כאן [בעומר] רגל ותחילת רגל". רבי ישמעאל אמר (משנה שביעית א, ד): "מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר", ובגמרא (ראש השנה ט ע"א; מועד קטן ג ע"ב; מכות ח ע"ב; ירושלמי שקלים ד, א) נוסף: "שהוא מצוה". רש"י (ט ע"א ד"ה יצא) כתב שמכאן "יש לך ללמוד שדוחה את השבת", וכך פירש גם במקורות האחרים, וכך פירשו גם ראשונים נוספים. יש להעיר שהתוספת "שהוא מצוה" איננה מופיעה במשנה, וכן ההסבר ש"היא מצוה" כדי ללמד שקצירת העומר דוחה שבת, הוא על פי דברי המפרשים. כאמור, רבי ישמעאל למד משתי הלחם שקצירת העומר דוחה שבת.

כפי שנזכר במשנה, אך הוכיח מהפסוק בספר יהושע כנגד דברי הבייתוסים, ולא מהפסוקים שמהם הוכיחו התנאים:

> ...כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות כדי שיהיה נקצר בעסק גדול... שלש פעמים על כל דבר ודבר. וכל כך למה? מפני אלו הטועים שיצאו מכלל ישראל בבית שני,[14] שהן אומרין שזה שנאמר בתורה "ממחרת השבת" הוא שבת בראשית. [א] ומפי השמועה למדו שאינה שבת אלא יום טוב. [ב] וכן ראו תמיד הנביאים והסנהדרין בכל דור ודור שהיו מניפין את העומר בששה עשר בניסן בין בחול בין בשבת. [ג] והרי נאמר בתורה "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה" (ויקרא כג, יא, יד), ונאמר "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה" (יהושע ה, יא). ואם תאמר שאותו הפסח בשבת אירע כמו שדמו הטפשים, היאך תלה הכתוב היתר אכילתם לחדש, בדבר שאינו העיקר ולא הסיבה אלא נקרה נקרה? אלא מאחר שתלה הדבר במחרת הפסח הדבר ברור שמחרת הפסח היא העילה המתרת את החדש, ואין משגיחין על אי זה יום הוא מימי השבוע.

הרמב"ם ציין שלושה טיעונים נגד הבייתוסים: [א] דברי התנאים שדרשו מפסוקים – "מפי השמועה" שמחרת השבת הוא ט"ז בניסן, אם כי הרמב"ם לא פירט את דבריהם;[15] [ב] כך המסורת לאורך כל הדורות מימי הנביאים בימיהם של חכמי הסנהדרין.[16] לפי הרמב"ם מסורת בקיום הלכות משמעותית

---

14 הרמב"ם (הל' תשובה ג, ח) כתב: "שלושה הן הכופרים בתורה...", ואחד מהם הוא: "הכופר בפרושה והוא תורה שבעל פה והמכחיש מגידיה כגון צדוק ובייתוס". עוד כתב (שם י): "מחטיאי הרבים כיצד אחד שהחטיא בדבר גדול כגון ירבעם וצדוק ובייתוס". הרמב"ם (הל' שחיטה ד, טז) כתב: "אלו הצדוקין והבייתוסין ותלמידיהן וכל הטועים אחריהן שאינן מאמינים בתורה שבעל פה". הרמב"ם (פירוש המשנה, אבות א, ג) הסביר את הרקע לפרישתם מן התורה של צדוק ובייתוס, שני תלמידיו של אנטיגונוס איש סוכו. הרמב"ם הזכיר את כפירתם במקומות נוספים (פירוש המשנה עירובין ו, ב; סנהדרין ד, ה; יא, ג; הוריות א, ג; חולין א, ב). הרמב"ם (פירוש המשנה, מנחות י, ג) הזכיר בקצרה את המחלוקת עם הבייתוסים וכתב: "ובא בקבלה כי אמרו כאן 'ממחרת השבת' שהוא מחרת יום טוב, ושבמוצאי יום טוב הראשון של פסח תהיה הנפת העומר". במקום נוסף כתב הרמב"ם (פירוש המשנה, שביעית א, ד): "קצירת העומר שהיא מצוה שיונף ממחרת השבת הרי זה דוחה את השבת, וזה נכון. ויתבאר במקומו במסכת מנחות". בגמרא (יז ע"א) נאמר: "המינין... יורדין לגיהנם, ונידונין בה לדורי דורות". הסיבה היא שבשל עוונותיהם חרב בית המקדש. רש"י (ד"ה המינין) [במהדורת דפוס וילנא] פירש: "האנשים אשר הפכו דברי אלהים חיים לרעה, כגון צדוקים ובייתוסים". [במהדורות ללא צנזורה כתוב ברש"י: "המינין – תלמידי ישו הנוצרי אשר הפכו דברי אלהים חיים לרעה"].

15 כשהרמב"ם כתב "מפי השמועה למדום" כוונתו לדרשות החכמים, אך הרמב"ם לא פירט אותן בכל פעם. הרב נחום רבינוביץ' ("מפי הקבלה ומפי השמועה", עיונים במשנת הרמב"ם, עמ' קכ-קכב) דן מהו הקריטריון לפיו הרמב"ם ציין בהלכה את הדרשות.

16 הראי"ה קוק (בירורים בהלכות ראיה, עמ' 489-492) כתב שלהשערתו יש הבדל בין "כפירתם של כת הצדוקים וכפירתם של כת הבייתוסים... אע"ג שהושפעו אחר כך אלו מאלו". לדבריו, הצדוקים לא הסכימו "לדרשות ודברים של שיקול דעת", ואילו הבייתוסים "עיקר הכחשתם היתה האמנת המסורת, לקבלת האבות, תורת הזקנים". הרב יהודה הלוי עמיחי (שם עמ' 499) ביסס השערה זו של הראי"ה קוק על דברי הרמב"ם הללו בנוגע להקרבת העומר, וכן על דבריו בפירוש המשנה מנחות שם (לעיל הערה 14). הרמב"ם (הל' עבודת יום הכיפורים א, ו) כתב: "בימי בית שני צץ המינות בישראל, ויצאו הצדוקין מהרה יאבדו שאינן מאמינין בתורה שבעל פה...". ראה שם שהאריך להסביר את המחלוקת בין הצדוקים לבין החכמים. ראה גם בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה (אבות א, ג) ובדבריו במשנה תורה (הל' פרה אדומה א, יד) שכתב על פי האמור במשנה (פרה ג, ז): "הצדוקין היו אומרים שאין מעשה הפרה כשר אלא במעורבי שמש, לפיכך היו בית דין בבית שני מטמאין את הכהן השורף את הפרה בשרץ וכיוצא בו וטובל ואחר כך עוסק בה כדי לבטל דברי אלו הזדים שמורים מהעולה על רוחם לא מן הקבלה".

מאוד בפסיקה;[17]

[ג] הוכחתו המקורית של הרמב"ם מהפסוקים בחומש ויקרא ובספר יהושע. הרב יום טוב ליפמן הלוי הלר (תוספות יום טוב, מנחות י, ג) הסביר את הוכחת הרמב"ם בכך שלפיו הדגש בפסוקים הוא שאת העומר יש לקצור ולהניף למחרת הפסח. אם כן "מאחר שתלה הדבר במחרת הפסח, הדבר ברור שמחרת הפסח היא העילה המתרת את החדש, ואין משגיחים על איזה יום הוא מימי השבוע".[18]

מה פירושו של הרמב"ם למילים "ממחרת השבת"? במשנה (חגיגה יז ע"א) נאמר שהכול מסכימים שאם עצרת, חג השבועות, חל להיות בשבת ואז יוצא שיום טבוח הוא אחר השבת, אזי הדין הוא: "אין כהן גדול מתלבש בכליו, ומותרין בהספד ובתענית, שלא לקיים דברי האומרין עצרת אחר השבת". הרמב"ם (פירוש המשנה, חגיגה ב, ד) פירש מי הם "האומרין עצרת אחר השבת":

> ואותן שאין מאמינים בתורה שבעל פה, סוברים שעצרת לא תהיה לעולם אלא אחר שבת, לפי שאמר ה' "וספרתם לכם ממחרת השבת", וענין "שבת" האמורה שם יום טוב, כמו שקראם כולם "שבתות ה'" (ויקרא כג, לח).

לא רק היום השביעי בשבוע נקרא שבת, אלא כל הימים טובים נקראים גם כן שבת. הרמב"ם הפנה לפסוקים שנאמרו בחתימת פרשת המועדות (ויקרא כג, לז-לח), שבה נזכרו מצוות הקרבת העומר וספירת העומר:

> אלה **מועדי ה'** אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה לה' עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו. מלבד **שבתות ה'**, ומלבד מתנותיכם, ומלבד כל נדריכם, ומלבד כל נדבתיכם, אשר תתנו לה'.

פירוש המילה "מלבד" היא: בנוסף. המועדים הם מקראי קודש, והם נקראים "שבתות" כי הם ימים ששובתים בהם ממלאכה.

דברי הבייתוסים בעניין זה נזכרו בגמרא (מנחות סה ע"א) לאחר המשנה שציינו לעיל בענין קצירת העומר:

> ת"ר: אלין יומיא דלא להתענאה בהון... מתמניא ביה ועד סוף מועדא איתותב חגא דשבועיא דלא למספד, שהיו בייתוסין אומרים: עצרת אחר השבת.

מקור דברי הגמרא הללו במגילת תענית (ח' ניסן), שם נאמר באופן רחב יותר:

> מן תמניא ביה ועד סוף מועדא אתותב חגא דילא למספד ודילא להתענאה. ואיזה חג? זה יום טוב העצרת. והלא לא נצרכו לכתב כל הימים הטובים שבמגלה? אלא שהיו דנין כנגד בייתוסים שהיו אומרים אין עצרת אלא לאחר השבת שנאמר "וספרתם לכם ממחרת השבת"

---

17 כך למשל בנוגע למועד שנת השמיטה (הל' שמיטה ויובל י, ה-ו); לזיהוי ארבעת המינים (הל' לולב ז, ד; הקדמה לפירוש המשנה, מהד' הר"י שילת, עמ' לח). וראה בהרחבה בספרי: "איזהו ערבה ואיזהו צפצפה", באר יהודה – סוכה, עמ' 222-235).

18 הרלב"ג (יהושע ה, יא) הסביר בהרחבה את ההוכחה מפסוקים אלו, אם כי לא ציין שאלו דברי הרמב"ם. הרב משה מקוצי (ספר מצוות גדול, עשין סימן קצט) כתב: "ומזקנים אתבונן בשם רבינו משולם ברבי קלונימוס שראיה לדבר מפסח גלגל... וגם אחרי כן ראיתיה במקצת בספר רבינו משה (תמידין פ"ז הי"א)". הרב אברהם די בוטון (לחם משנה שם) כתב על הוכחת הרמב"ם: "'ונאמר ויאכלו מעבור הארץ', זו היא ראיית רבינו ז"ל וראויה אליו". הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן העתיד, הל' תמידין ומוספין סי' קטו, יח) כתב על הוכחת הרמב"ם: "ולבד ראיות חז"ל יש ראיות ברורות וצרופות לדחות דברי הטיפשים כמ"ש הסמ"ג בעשין (קצט) וכעין זה כתב הרמב"ם...". ראה עוד בהרחבה: הרב שלמה גורן ("יום הנפת העומר – במחלוקת הפרושים והבייתוסים", תורת המועדים, עמ' 346-358).

(ויקרא כג, טו). אמרו להם חכמים: שבת בראשית קרויה שבת ויום טוב קרוי שבת, שנאמר "ביום הראשון שבתון" (ויקרא כג, לט), ויום הכפורים קרוי שבת שנאמר "תשבתו שבתכם" (שם לב), והכל קרוי שבת שנאמר "מלבד שבתות ה'" (שם לח).

גם במגילת תענית נזכר הפסוק "שבתות ה'" שכוונתו למועדים, וצוינו פסוקים שבהם מועדים נקראים שבתון או שבת. במדרש (פסיקתא זוטרתא, ויקרא כג, ג) על הפסוק: "ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי **שבת שבתון** מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו שבת הוא לה' בכל מושבתיכם" מפורט יותר:

מהו "שבת שבתון"? שכל המועדות נקראו "שבתון".
יום טוב ראשון של פסח נקרא שבת, שנאמר "וספרתם לכם ממחרת השבת" (ויקרא כג, טו).
יום טוב של עצרת נקרא שבת, שנאמר "עד ממחרת השבת השביעית" (שם טז) זה יום טוב של עצרת, שמתקדש מן הלילה ומחרתו יום חמשים.
ראש השנה נקרא שבתון, שנאמר "באחד לחדש יהיה לכם שבתון" (שם כד).
יום הכפורים "שבת שבתון" (שם לב).
סוכות "ביום הראשון שבתון, וביום השמיני שבתון" (שם לט).
לכך נקראת השבת "שבת שבתון" ללמוד הימנו.
כל המועדים – מהם נקראו "שבת", ומהם "שבתון", ומהם נקראו "שבת שבתון".

המועדים נקראים גם כן "שבת" או "שבתון" או "שבת שבתון", מפני ששובתים בהם ממלאכה. כאמור, הרמב"ם ציין את הפסוק "שבתות ה'" כמקור לכך שהימים הטובים נקראים שבת, וכך נימק גם הלכה בהלכות הבדלה (הל' שבת כט, יח):

כשם שמקדשין בלילי שבת ומבדילין במוצאי שבת, כך מקדשין בלילי ימים טובים ומבדילין במוצאיהן ובמוצאי יום הכפורים, שכולם "שבתות ה'" הן.[19]

הבייתוסים התמקדו בזהות שבין המילה שבת לבין היום השביעי, ואילו חכמים פירשו שהיום השביעי בשבוע נקרא בתורה שבת או אף שבת שבתון בשל איסורי המלאכה הרבים שבו, אך גם

19 המקור לדברי הרמב"ם הללו שמבדילים במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב ויום הכיפורים הוא בתוספתא (ברכות ה, לב) והובא גם בגמרא (פסחים קד ע"א), אך אין מופיע במקורות הללו הנימוק "שכולם שבתות ה'". בגמרא (ראש השנה ט ע"א; יומא פא ע"ב) נאמר בברייתא שיש ללמוד על תוספת שבת ותוספת יום טוב מפסוק שממנו למדו על תוספת יום הכיפורים, וגם שם יום טוב נקרא שבת: "'ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב, מערב עד ערב תשבתו שבתכם' (ויקרא כג, לב). אין לי אלא יום הכפורים, שבתות מנין? תלמוד לומר 'תשבתו'. ימים טובים מנין? תלמוד לומר 'שבתכם'". רש"י (שבועות טו ע"ב ד"ה אין) כתב גם כן: "... וימים טובים נמי שבתות איקרו". הרב אברהם משכיל לאיתן (מצפה איתן שם) כתב: "כתוב 'שבתות' לשון רבים ומשום הכי הוי נמי יום טוב בכלל". במקום נוסף (מלבד המצוין לעיל בהערה 12) כתב הראי"ה קוק (שו"ת משפט כהן, סי' קכד) בהרחבה על מחלוקת חכמים והבייתוסים ולפיו הם לא הסכימו ש"קדושת יום טוב יונקת מקדושת שבת". זו הסיבה שאנו אומרים בקידוש: "כי הוא יום תחלה למקראי קודש, כרש"י כתובות ז ע"ב ד"ה מידי. ועל כן קראה תורה יום טוב ראשון של פסח, שהוא רגל ראשון ותחלה לרגלים כראש השנה ד ע"א, בשם שבת, להורות שקדושת יום טוב המאחדת את הכלל, מקדושת שבת מיסוד התורה היא יונקת... ועל כן לחמו לעקור קדושה זו שיום טוב לא יקרא בשם שבת". דברי הראי"ה קוק הללו הם מתוך מכתב תודה לרב מאיר דן פלוצקי על ספרו כלי חמדה. דברים אלו מתייחסים לדברי ההקדמה שבספר כלי חמדה.

בכל המועדים יש מצווה לשבות ממלאכה בדרגות שונות, ולכן כל מועד נקרא גם הוא "שבת" או "שבתון" או אף "שבת שבתון".[20]

לפי הרמב"ם התשובה לבייתוסים בנוגע לפירוש הפסוק "ממחרת השבת" נאמרה בסוף אותו פרק, כמה פסוקים אחר כך: "שבתות ה'" – כל הימים טובים נקראים שבת.

הרב אברהם אבן עזרא (ויקרא כג, יא) מיקד את ההבדל בין חכמים לבייתוסים:

> ממחרת השבת. אמרו חז"ל ממחרת יום טוב. והמכחישים אמרו, שהוא כמשמעו. והמאמינים הביאו ראיות משנת השמיטה והיובל והצום הגדול ויום תרועה שכתוב בו שבתון (ויקרא כג, כד). וכן שבתון נאמר בא' של סוכות ובשמיני (שם לט).

3. הלימוד בפסיקתא זוטרתא

בנוגע לתאריך של פסח, גם הבייתוסים הודו שהוא בט"ו בניסן, ובפסוק בספר יהושע נאמר שאכלו מעבור הארץ "ממחרת הפסח" ולא נזכר ממחרת השבת. ייתכן שהרמב"ם התמקד בהוכחתו בפירוש פסוקים העוסקים במנחת העומר, ומקור דבריו במקורות המופיעים במדרש (פסיקתא זוטרתא, שמות טז, לה) על הפסוק: "ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד באם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד באם אל קצה ארץ כנען":

> "עד בואם אל ארץ נושבת". עד שעברו את הירדן. שמא תאמר עד שכבשו ועד שחילקו ועד שנתיישבו כל אחד ואחד בחלקו היו אוכלין את המן? לכך נאמר עוד "את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען". ואימתי היה זה? ממחרת הפסח בששה עשר בניסן, דכתיב "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי" (יהושע ה, יא).[21] מכאן תשובה לאומרים ספירת העומר ממחרת השבת שהוא שבת בראשית, שהרי הכתוב אומר "ממחרת הפסח", ולא ממחרת השבת. ואם תאמר אותה השנה חל יום ראשון של חג המצות להיות בשבת? לפיכך כתב "ממחרת הפסח" תשובתך בצידך. וכתוב "והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון" (שם ד, יט), דע והבן שחמשה עשר שחל להיות בשבת ידוע שראש חודש היה שבת, ואם ראש חודש היה שבת, בעשירי בו שני בשבת, וכתיב "עברו בקרב המחנה וצוו העם לאמר

---

20 הפעם הראשונה בתורה שהיום השביעי נקרא "שבת" ו"שבתון" הוא בהקשר של המן, כשהעם התלוננו בפני משה שלא ירד מן בשבת: "ויאמר אלהם הוא אשר דבר ה' שבתון שבת קדש לה' מחר... אכלהו היום כי שבת היום לה'... וביום השביעי שבת, לא יהיה בו" (שמות טז, כג-כו). גם המן שבת ולא ירד ביום השביעי. במקומות נוספים נאמר על היום השביעי שהוא "שבת שבתון" (שמות לא, טו; לה, ב). גם על יום הכיפורים נאמר במקום נוסף שהוא "שבת שבתון" (ויקרא טז, לא), וגם השנה השביעית היא שבת ושבתון: "שבת שבתון" (ויקרא כה, ד), "שנת שבתון" (שם ה), "שבת הארץ" (שם ו), "אז תשבת הארץ את שבתותיה... והרצת את שבתותיה. כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתתיכם..." (שם כו, לד-לה) – שובתים מעשיית מלאכות חקלאיות מסוימות. הרמב"ם פיצל את הלכות יום הכיפורים. את הלכות העבודה במקדש ביום זה הוא כתב בספר העבודה, והכותרת היא: הלכות עבודת יום הכיפורים, ואת דיני התענית הוא כתב בספר זמנים, והכותרת היא: הלכות שביתת עשור. ההדגש ההוא על השביתה ממלאכה ועל השבתת הגוף מאכילה ושתייה. הרמב"ם (ספר המצוות, מצוות עשה קסד) השתמש בלשון "שביתה" בנוגע לאיסור עשיית מלאכה וכן בנוגע לחובת התענית. גם את הלכות יום טוב כתב הרמב"ם תחת הכותרת: הלכות שביתת יום טוב. מצוות העשה הן לשבות בימים הטובים ומצוות הלא תעשה הן שלא לעשות מלאכה בימים הטובים. חג הפסח מתאפיין גם בכך שבמשך כל ימי החג החמץ מושבת מרשותנו.

21 במדרש ההלכה (מכילתא דרבי ישמעאל, בשלח – מסכתא דויסע פרשה ה) נזכרה דעה כזו: "רבי יוסי אומר: חמישים וארבע שנה אכלו ישראל את המן, ארבעים שנה בחיי משה, וארבע עשרה שנה אחר מיתתו, שנאמר 'ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם'. שאין תלמוד לומר: 'את המן אכלו עד בואם אל ארץ כנען', אלא אלו ארבע עשרה שנה אחר מיתתו של משה, שבעה שכבשו ושבעה שחלקו".

> הכינו לכם צדה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים" (שם א, יא), נמצא תחלת ההכרזה ותחלת הכנת צידה ביום שבת שהוא שמיני לחודש, וכי לא מצא יהושע להכרזה אלא ביום שבת? הלכך אי אפשר להיות חמשה עשר ביום השבת.

מדברי הפסיקתא מוכח שלא סביר שבימי יהושע הקריבו את העומר ביום ראשון למחרת שבת, מפני שאז היה יוצא שההכרזה של יהושע בח' בניסן להתחיל להכין צידה לקראת הכניסה לארץ הייתה בשבת, ולא סביר שדווקא בשבת יתחילו להכין צידה. אמנם יש להעיר שהדיון בדבר משמעות "מחרת הפסח" בין חכמים לבין הבייתוסים לא עסק בשאלה מה היה בימי יהושע. לגוף העניין, משה רבנו נפטר בז' באדר (קידושין לח ע"א) והמסורת היא שהיה זה בשבת, כאמור בגמרא (סוטה יג ע"ב): "תנא, אותה שבת של דיו זוגי היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה". רש"י (ד"ה דיו זוגי) פירש: "שני זוגות, שני חברים היו, בהתחלת היום למשה וסופו ליהושע".[22] כאשר חל ז' באדר בשבת, א' בניסן וט"ו בניסן חלים ביום שני, ומחרת הפסח שבו הקריבו לראשונה עומר היה ביום שלישי, ט"ז בניסן.

עוד נאמר בהמשך הפסיקתא:

> ואם תאמר הלא "מחרת הפסח" הוא חמשה עשר בניסן, שהרי הפסח בארבעה עשר הוא נשחט? דע כי ממחרת נקרא אפילו ליום שני, כגון הפסח נאכל בלילי ט"ו, ובוקרו של ט"ז הוא מחרתו של לילי ט"ו, לכך נקרא יום ששה עשר "ממחרת הפסח". ודומה לזה הענין "ויכם דוד מהנשף עד הערב למחרתם" (שמואל א ל, יז), למחרת לא נאמר, אלא למחרתם של נשף ושל ערב, ונקרא מחרתו של נשף של מעלה.

הסבר זה של הפסיקתא תואם להסברו של ר"י שנזכר לעיל, שטען שלמחרת יכול להיות גם כשמדובר ביממה שהיא אחרי לילה של היממה הקודמת. בפסיקתא הוכח זאת מהאמור בפסוק על דוד המלך. עוד בפסיקתא:

> ואם תאמר והא כתוב בפרשת אלה מסעי "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל" (במדבר לג, ג), והוא בחמשה עשר? הבן כי עיקר הכתוב מה כתוב "ויסעו מרעמסס בחודש הראשון בחמשה עשר יום לחודש הראשון" (שם), וממחרתו שהוא ששה עשר יצאו כולן ולא נשאר שם אחד מישראל, עד שנתקבצו מאליהם מרעמסס ומגושן ומכל ערי פרעה, עבר כל יום ט"ו וממחרתו יצאו ביד רמה. ללמדך שהתורה צריכה דקדוק ועיון להשוות הפסוקים, לקיים מה שנאמר "משפטי ה' אמת צדקו יחדו" (תהלים יט, י), למדנו ש"ממחרת השבת" הוא "ממחרת הפסח".

לפי הפסיקתא "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים" היה בט"ז בניסן. ביום ט"ו בניסן התכנסו והתקבצו בני ישראל מכל המקומות שהיו מפוזרים בהם ברחבי מצרים, ולמחרת הפסח, ביום ט"ז בניסן, הם יצאו ביד רמה. את הפסוק יש לקרוא כך: "ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון" – יום ט"ו בניסן היה יום ההתכנסות מרעמסס וממקומות נוספים; "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים" – יום ט"ז בניסן, היום שבו יצאו ממצרים. לפי הסבר זה יש זהות מוחלטת בין "ממחרת השבת" לבין "ממחרת הפסח".

---

22 ראה גם: מהרש"א (חידושי אגדות שם), וכן תוספות (מנחות ל ע"א ד"ה מכאן ואילך) ורא"ש (פסחים י, יג). אמנם על פי סדר עולם רבה (פרק יא) משה רבנו נפטר ביום שישי. ראה גם: רא"ש (שם), הרב יצחק אור זרוע (אור זרוע, ב, הלכות מוצאי שבת סי' פט). לפי דעה זו ט"ו בניסן הוא יום ראשון, ומחרת הפסח שבו הקריבו עומר היה ביום שני ט"ז ניסן.

סיכום

"ממחרת השבת" וממחרת הפסח" – זהו המועד של יום הקרבת קרבן העומר והיום שבו מתחילים לספור את העומר.

תוספות שאלו בשמו של הרב אברהם אבן עזרא, שבספר יהושע נזכר "ממחרת הפסח" בהקשר של עומר והכוונה היא לט"ז בניסן, אך "ממחרת הפסח" הוא ט"ו בניסן – היום שבו יצאו ממצרים? בעלי התוספות תירצו שיש לקרוא אחרת את הפסוק בספר יהושע, או ש"ממחרת הפסח" יכול להתפרש באופן כפול: היום שלמחרת הלילה שבו אכלו את קרבן הפסח – ט"ו בניסן, או היממה שלאחר הלילה שבו אכלו את קרבן הפסח – ט"ז בניסן. תוספות רי"ד פירש שלשון תורה לחוד, לשון נביאים לחוד, ולשון חכמים לחוד, ויש לפרש את הפסוק בספר יהושע כלשון חכמים.

הרמב"ם עסק במחלוקת בין חכמים לבין הבייתוסים בנוגע לפירוש הפסוק "ממחרת השבת". הרמב"ם הוכיח מהפסוק בספר יהושע שמחרת הפסח הוא אכן ט"ז בניסן: לא ייתכן שמשה רבנו לא יזכיר עניין כה חשוב שהעומר והספירה הם אחרי שבת של פסח. לפי חכמים יום טוב הראשון של פסח נקרא שבת וכמו כל המועדים האחרים שנקראים שבת גם כן. אלו הם "שבתות ה'" (ויקרא כג, לח). הבייתוסים טענו שהמילה שבת מתייחסת אך ורק ליום השביעי שבו יש לשבות ממלאכה. בפסיקתא דייק בפסוקים בספר יהושע שלא סביר שבימי יהושע הקריבו את העומר ביום ראשון למחרת שבת, מפני שאז היה יוצא שההכרזה של יהושע בח' בניסן להכין צידה לקראת הכניסה לארץ הייתה בשבת, וקשה לקבל שיהושע הכריז על כך בשבת. בפסיקתא טען גם כן, שהביטוי "למחרת" יכול להתפרש כמחרת הלילה וגם כמחרת היממה, והוכיח זאת מפסוק שנאמר על דוד המלך. עוד חידש הפסיקתא שבמצרים ביום ט"ו בניסן התכנסו היהודים מרחבי מצרים למקום אחד, והיציאה ממצרים עצמה היתה בט"ז בניסן, כך שאין סתירה בין האמור בפסוק "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים" (במדבר לג, ג) לבין הפסוק "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה" (יהושע ה, יא). בשני הפסוקים הכוונה לט"ז בניסן.